Quina era la llengua de l'imperi medieval català de la Mediterrània? (III)

Autor: Marc Pons
Data de publicació: 08-05-2023

A Nàpols, el català va ser la llengua del poder, de la cultura i dels negocis fins a la unió dinàstica hispànica.

Nàpols, 2 de juny de 1442. L'exèrcit català del rei Alfons el Magnànim entrava a la ciutat de Nàpols i culminava una llarga i costosa empresa militar iniciada set anys abans (1435). La conquesta de la ciutat i regne de Nàpols (el terç sud de la península italiana) representaria la plenitud de l'imperi català de la Mediterrània. El rei Alfons convertiria Nàpols en la capital política de l'edifici polític catalanoaragonès i es produiria en un qualitatiu desembarcament de funcionaris valencians i un degoteig constant de mercaders catalans que trasplantarien la llengua catalana a la Campània. L'empresa catalana de Nàpols explica la culminació d'un projecte imperial; i explica, també, l'inici d'una davallada que se saldaria, tres segles més tard, amb la desaparició del català com la llengua del que havia estat l'imperi quadribarrat.

Fragment de l'Atles Català d'Abraham Cresques (1375). La península italiana / Font: Bibliothèque Narionale de France.

Alfons el Magnànim, un rei poliglot

Alfons II de Sardenya, III de València, IV de Barcelona i V d'Aragó (i que seria el I de Nàpols), modernament identificat com "el Magnànim" per raons d'estalvi d'espai, era un rei poliglot. El professor Abel Soler, de la Universitat de València, que és un especialista en la figura i en l'obra política d'Alfons, revela que aquell rei era castellanoparlant de llengua materna, perquè era nascut a Castella (1396). Però quan el seu pare Ferran de Trastàmara va guanyar el tron de Barcelona (Casp, 1412), Alfons va aprendre la llengua del país que, anys més tard, acabaria governant. D'altra

banda, l'educació cavalleresca de la primera joventut l'havia familiaritzat amb el francès. I, després de la conquesta de Nàpols (1442) també es familiaritzaria amb el napolitano misto, la forma culta de la llengua pròpia del territori que feien servir les elits locals.

El català a la cort napolitana

Aquest caràcter poliglot del monarca es va projectar cap a la nova cancelleria napolitana d'Alfons. Però amb un claríssim predomini de la llengua catalana. El professor Soler, de nou, afirma que el català va ser la llengua de govern, d'administració i de cortesia. La investigació de Soler calcula que el 82% del personal de la cancelleria (cancellers, tresorers, escrivans, juristes) eren catalanoparlants, amb un predomini de valencians, davant un 18% d'aragonesos de parla castellana o de castellans de la parentela del rei. El professor Sabatino Moscati, de la Universitat de Roma, va deixar escrit que en l'administració de l'estat napolità d'Alfons predominava "l'elemento catalano". I en el grup dels criats del rei les coses no eren diferents, perquè el poble napolità es referia a aquest col·lectiu amb l'apel·latiu genèric "creati catalani" (criats catalans).

Representació de Nàpols (segle XV) / Font: Museo Nazionale San Martino.

Alfons, el valencià

Alfons va assolir el tron molt abans del que estava previst. Ferran I va morir inesperadament i sobtadament el 2 d'abril de 1416, molt probablement enverinat. Alfons va ser coronat amb caràcter d'urgència, però les Corts preceptives no es van fer esperar. El 22 de setembre del mateix any, obria les Corts catalanes al Convent de Sant Domènec —a Barcelona— i pronunciava el discurs en castellà. Aquell fet va provocar un fort malestar, que Alfons, intel·ligent com era, va esmenar oportunament: en les següents Corts, que es van obrir a Sant Cugat el 4 de maig de 1419, va pronunciar el seu discurs en català. Ara bé, el professor Soler destaca que la llarga estada d'Alfons a València, fins i tot quan ja era rei i en un moment que les diferències dialectals de la llengua catalana ja estaven formades, va modelar el seu català cap a la variant valenciana.

El català a la ciutat de Nàpols

Tot i el desplaçament de la capitalitat a Nàpols, el grup nacional català que s'hi va establir mai va representar un col·lectiu quantitativament important; com havia passat en les colonitzacions de l'est de Sicília (Messina, Catània, Siracusa) o de Sardenya (Càller, Oristany, l'Alguer) dels segles XIII i XIV, respectivament. El professor Soler calcula que el grup format pel personal de la cancelleria, bàsicament valencià, no sumaria mai més de quatre-cents individus. I que el dels comerciants —catalans, valencians i mallorquins— reuniria la xifra gens menyspreable de tres mil persones, però mai representarien més del 5% dels 60.000 habitants de Nàpols. Ara bé, per les raons exposades sí que podem assegurar que ostentaven una posició qualitativament molt destacada. I la llengua catalana també, com el vehicle majoritari d'expressió d'aquella elit dirigent.

Representació de Ferran I de Nàpols (segle XV) / Font: Biblioteca Reial dels Països Baixos.

'Catalani, ragonesi et spagnoli'

Durant els primers compassos de la dominació, la població napolitana no va fer distinció: tots els nouvinguts, el rei inclòs, eren, genèricament, "catalani". I el professor Alan Ryder, de la Universitat de Galway, i que és un altre dels grans especialistes d'aquesta etapa històrica, relata que, si bé el castellà era la llengua de família del rei, Alfons sempre es va adreçar en català als seus súbdits catalanoparlants. Fins i tot, la correspondència a la seva esposa Maria i al seu germà Joan (futur Joan II) —castellanoparlants— és en català. Ara bé, el professor Soler detecta que a cavall de la unió dinàstica de Ferran i Isabel, els napolitans comencen a distingir entre "ragonesi", catalanoparlants, i "spagnoli", castellanoparlants. No sembla estrany, més considerant que Ferran el Catòlic és el gran difusor del terme, fins llavors pràcticament desconegut, de "Corona d'Aragó".

La primera reculada

Soler ens revela que Ferran I, fill natural i successor del Magnànim al tron de Nàpols, era catalanoparlant perquè havia nascut i s'havia criat a València (1423). Va ser el primer d'una llista de reis napolitans catalanoparlants que s'interromp quan Ferran el Catòlic deposa el seu cosí Frederic III (besnet d'Alfons el Magnànim) i reincorpora el regne partenopeu a la corona catalanoaragonesa (1501). A partir de Carles de Gant (net i successor del Catòlic, 1518) els reis napolitans serien absents i castellanoparlants. I en l'aparell de govern, els tradicionals cancellers i secretaris valencians de llengua catalana serien substituïts per personal "mesetari" de llengua castellana. A partir del 1518, el català desapareixeria de la cort napolitana, tot i que es conservaria a la ciutat com a llengua de la comunitat mercantil. Era la primera reculada.

Ferran el Catòlic, Carles de Gant i Felip V / Font: Museu d'Art de Viena i Real Academia de la Història.

1714

La derrota de 1714 va ser la fi de l'estat foral català i del que restava de l'imperi medieval català de la Mediterrània. L'investigador sard Roberto Lai revela que la reculada definitiva es produiria quan Felip V, el primer Borbó hispànic, va regalar l'antic imperi català a Àustria i a Savoia a canvi del reconeixement internacional al seu règim (Tractat d'Utrecht, 1713). Lai afirma que aquella conferència marca el principi de la total descatalanització de Sardenya i de tot l'antic imperi català de la Mediterrània. I, en el cas de Sardenya, si bé és cert que els notaris de l'illa van continuar redactant les escriptures en català fins a principis del segle XIX; també ho és que el viatge del diplomàtic reusenc Eduard Toda a l'Alguer (1887) i el "redescobriment" d'aquella comunitat catalana va representar una formidable sorpresa a la Catalunya de la Renaixença.

Marc Pons

Podeu llegir l'article original en el següent enllaç:
https://www.elnacional.cat/ca/cultura/llengua-imperi-medieval-catala-mediterrania-marc-pons_973155_102.html?utm_medium=Social&utm_source=Twitter#Echobox=1676702424-4